

ДІЯЛЬНІСНО-КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті визначено сутність діяльнісно-компетентнісного підходу до навчання у вищій школі як такого, що сприяє формуванню у студентів значущих для майбутньої діяльності якостей особистості, а також знань, умінь і навичок, що забезпечують якісне виконання функціональних обов'язків у обраній професії.

Ключові слова: діяльність, компетентність, досвід, навички, особистість.

Одним із завдань, що ставить суспільство перед вищою школою на сучасному етапі, є формування у студентів навчальних умінь, які б забезпечили орієнтацію у потоці інформації, що безперервно зростає. Уміння правильно та раціонально використовувати знання, добиватися їх дієвості не тільки в тих ситуаціях, в яких проходило їх формування, а й у нових, є однією з умов успішності трудового, навчального та суспільного життя.

У чому причини того, що навіть відмінники, які закінчують ВНЗ із червоним дипломом, частіше за все не влаштовують роботодавця? Їх може бути декілька, але основними вважають такі, що, по-перше, тільки у науці потрібні відмінники-теоретики, а більшість робочих місць все ж таки пов'язані із практикою. По-друге, професійна підготовка у ВНЗ здебільшого орієнтована на знання, що спричинило кризу сучасної системи освіти. Ще однією причиною є те, що у сучасних умовах інформація застаріває виключно швидко, вона випереджає цикл навчання у середній і вищій школі, тому просто передача знань, або інформації, від викладача до студента не має сенсу. Важніше навчити студентів набувати знання самим і використовувати їх на практиці, тобто виконувати певні професійні та соціальні функції.

Аналіз основних існуючих в педагогіці та психології підходів до навчання дорослих починають із визначення самого терміна "підхід до навчання". У широкому значенні цей термін розуміють як світоглядну категорію, в якій відображаються соціальні установи суб'єктів навчання як носіїв суспільної свідомості. У прикладному аспекті підхід до навчання розкривається як глобальна та системна організація і самоорганізація навчального процесу, яка включає всі його компоненти та суб'єкти педагогічної взаємодії.

Діяльнісний підхід, що розроблено у працях Л. Виготського, П. Гальперина, О. Леонт'єва, С. Рубінштейна, та розвинуто у працях Б. Бадмаєва, В. Давидова, Д. Ельконіна, І. Іллясова, З. Решетникової, Н. Тализіної, Л. Фрідмана та ін., є закінченою теорією вчення, що визнана у світі. Згідно з концепцією О. Леонт'єва, діяльність являє собою систему процесів, через які реалізується ставлення людини до світу, систему діяльностей, що змінюють одна одну. Людська особистість, за словами С. Рубінштейна, не тільки виявляється, а й формується у діяльності. Одним із видів діяльності, під час якої відбувається становлення особистості, є діяльність навчання, що здійснюється в умовах педагогічного процесу. При діяльнісному підході аналізу піддаються не окремі елементи процесу навчання, які взяті самі по собі, а

діяльність навчання у цілому. Цей підхід передбачає розглядання навчання як діяльності, що складається із дій, які об'єднані єдиним мотивом і направлені на досягнення єдиної цілі – засвоєння досвіду попередніх поколінь, що задовольняє пізнавальну потребу суб'єкта навчання. Продуктом навчання є зміни у психіці студента, збагачення її новими елементами, новими якісними станами. Навчання – це діяльність із самозміни. Вона наявна тоді, коли ці зміни у суб'єкті є не просто результатом виконання діяльності, а її метою.

Мета статті – визначити особливості діяльнісно-компетентнісного підходу як такого, що сприяє формуванню у студентів значущих для майбутньої професії якостей особистості, а також знань, умінь і навичок, що забезпечують кваліфіковане виконання функціональних обов'язків у обраній галузі.

Діяльнісний підхід до життя взагалі є значним досягненням психології. Він заснований на принциповому положенні про те, що психіка людини нерозривно пов'язана з її діяльністю та цією діяльністю зумовлена. При цьому діяльність розуміється як навмисна активність людини, що виявляється у процесі її взаємодії з навколишнім світом, і ця взаємодія полягає у вирішенні життєво важливих завдань, що визначають існування та розвиток людини.

Діяльність – це цілеспрямоване перетворення людьми дійсності, що їх оточує. Початковою формою такого перетворення є труд. Перетворюючи природу, людина перетворює саму себе, тобто виявляється як суб'єкт свого розвитку. Але визнання факту, що в діяльності особистість формується та виявляється, ще не є діяльнісним підходом. Діяльнісний підхід потребує спеціальної роботи з вибору й організації діяльності студента, з активізації та переводу його у позицію суб'єкта пізнання, труда, спілкування. Це, в свою чергу, передбачає навчання студента вибору цілі та плануванню діяльності, її організації та регулюванню, контролю, самоаналізу та оцінюванню результатів діяльності.

Здійснення студентами навчальної діяльності на основі цього підходу пов'язують із засвоєнням ними знань, умінь, навичок, а також забезпечення умов для формування нових дій і понять із заданими якостями [5]. Процес набуття суб'єктом нового змісту та перетворення наявного змісту (інформації, знань, умінь, навичок) може бути мимовільним, або спеціально організованим, він може розглядатися як єдиний процес передачі та засвоєння конкретного змісту, або як предмет для засвоєння; при цьому самому процесу засвоєння відводять ключову роль.

Положення, що відображають сутність діяльнісного підходу у педагогічній психології, усвідомлювалися та вивчалися його засновниками здебільшого у контексті навчання дітей. Навчання дорослих із позиції цього підходу може здійснюватися на основі теорії планомірного формування розумових дій, яку запропонував П. Гальперин. Ще у середині ХХ ст. він поставив у дослідженні запитання: для чого людина навчається? Та відповідь: для того, щоб навчитися щось робити, а для цього – навчитися, як це робити. Тобто мета навчання – дати майбутньому спеціалісту вміння діяти, а знання повинні стати засобом навчання діям [2].

Таке навчання дає якісно інші результати: навчальний процес значно скорочується, мінімізується або зовсім зникає розділення на етапи засво-

ення знань та їх використання, той, хто навчається, починає виявляти зацікавленість процесом і результатами навчання. Це досягається завдяки тому, що йому розкривається сукупність взаємопов'язаних орієнтирів та вказівок, які забезпечують виконання необхідної діяльності з потрібними показниками. Реалізація діяльності відбувається під контролем. Ті, хто навчаються, засвоюють програму з незначними індивідуальними коливаннями, у них виробляється здібність переносити отримані знання у нові умови, включаючи й ті, що зустрічаються рідко [4]. Умовою навчання дорослих і засвоєння ними необхідного змісту є вміння вчитися, якому теж потрібно вчити, здібність вчитися, легко засвоювати новий досвід, що визначається системою соціальних відносин і взаємодій тих, хто навчається, та тих, хто навчає, становленням самої навчальної діяльності як саморегульованої, самоорганізованої, самоспонукальної.

Підхід до процесу навчання як до діяльності означає перегляд поглядів на знання та вміння, їх роль і співвідношення. Головну роль у осмисленні цього положення відіграли праці Г. Атанова. Два традиційних завдання педагогіки, що полягають у передачі знань і формуванні вмінь з їх застосування та вирішуються послідовно, замінюються одним – знання й уміння або дії того, хто навчається, розглядаються тепер у єдності. Це зумовлене тим, що засвоєння знань відбувається одночасно із засвоєнням способів дії з ними. Навчання основам наук взагалі є і навчанням відповідних розумових дій, а формування розумових дій неможливе без засвоєння відповідних знань. При цьому первинними з погляду навчання є дії, і саме це поставило вимогу перегляду змісту навчання. Його повинна складати не задана система знань (ідеї, теорії та інша наукова інформація), а потім засвоєння цих знань, а задана система дій і знання, що забезпечують засвоєння цієї системи. Знати – це не просто пам'ятати певні знання, а здійснювати певну діяльність, що пов'язана із цими знаннями. Таким чином, знання стають не метою навчання, а його засобом. Вони засвоюються для того, щоб із їх допомогою виконувати дії, а інакше вони просто слугують підвищенню ерудиції. Розумова дія – це завжди перетворене знання, а засвоєне знання – це не те, що просто запам'яталося, а те, що перетворилося у розумову дію, в уміння практично діяти, вирішувати завдання [1]. Ця ситуація не завжди визнається повністю обома сторонами навчального процесу. Викладачі, як раніше, борються лише за засвоєння (запам'ятовування) якоїсь системи знань. А студенти, пропускаючи заняття, потім здають так звані заборгованості у вигляді набраних за короткий період фактів, термінів та ін., і не розуміють, що те, що вони здають, не можна назвати знаннями повною мірою, бо ці “знання” не використовувались ними на заняттях, у проблемних ситуаціях, в обговореннях. Тобто ці знання не використовуються у діях, для яких вони є засобом. А якість засвоєння знань визначається тільки різноманіттям і характером видів діяльності, у яких знання можуть бути використані.

Основа діяльнісного підходу у навчанні – це діяльність, тобто форма активної цілеспрямованої взаємодії з навколишнім світом (включаючи й

інших людей), який відповідає потребі, що викликає цю взаємодію. “Передумовою будь-якої діяльності є та чи інша потреба. Проте сама по собі потреба не може визначити конкретну направленість діяльності. Потреба отримує свою визначеність тільки у предметі діяльності: вона повинна, як то кажуть, знайти себе у ньому” [3].

Компетентнісний підхід у навчанні орієнтований, перш за все, на досягнення певних результатів, отримання значущих компетенцій. Оволодіння ж компетенціями неможливе без отримання досвіду діяльності, тобто компетенції та діяльність нерозривно пов’язані між собою. Компетенції формуються під час діяльності та заради майбутньої професійної діяльності. У цих умовах навчання перетворюється у процес отримання знань, навичок і досвіду діяльності з метою досягнення професійних та соціальних компетенцій [6].

При діяльнісно-компетентнісному підході до навчання проблеми, що стояли перед навчанням раніше – передати знання та сформувати вміння з їх використання – об’єднуються в одну: сформувати такі компетенції та такі види діяльності, які із самого початку включають задану систему знань і забезпечують їх використання у заздалегідь передбачених межах. Тобто засвоєння та розвиток виступають не як два механізми, які, хоча й тісно пов’язані між собою, але мають різні джерела та закономірності, а як дві взаємозумовлені сторони єдиного процесу зміни того, хто навчається. Саме такий підхід зробив необхідним і реальним перехід від класичних моделей навчання до моделі навчання, що забезпечує розвиток студента як суб’єкта навчання.

Ф. Ялалов вважає, що при діяльнісно-компетентнісному підході традиційна тріада “знання – вміння – навички” доповнюється четвертою дидактичною одиницею – “досвід діяльності”. Компетентність – це діяльнісна категорія, яка виявляється тільки у певній галузі. Бути компетентним – це бути здатним мобілізувати отримані знання та досвід у тій чи іншій ситуації. Значну роль у прояві компетентності відіграє конкретна ситуація, у різних обставинах людина може виявити (або не виявити) свою компетенцію.

Сутність діяльнісно-компетентнісного підходу полягає в тому, що в центрі навчання знаходиться сам студент, та в тому, що на основі оновленого змісту навчання формується його компетентність, а процес засвоєння змісту має діяльнісний характер. Відповідно, технології навчання повинні бути направлені на формування у майбутнього спеціаліста здібностей здійснювати різну діяльність, причому під час здійснення діяльності студент буде засвоювати все нові компетенції.

Ідея та термін “компетенції” широко використовувалися у 70-х рр. ХХ ст. у США та країнах Європи у зв’язку із проблемою індивідуалізації навчання. Тоді ця ідея була зовсім проста: не можна обмежуватися у навчанні основами наук і відповідними методами навчання, необхідно розвивати всі рівні міжособистісних відносин. Сьогодні цілком очевидно, що знання не передаються, а засвоюються під час діяльності. Самі знання, без

певних навичок і вмінь їх використовувати, не можуть вирішити проблему навчання та підготовки студента до його майбутньої професійної діяльності. Отже, метою навчання стають не просто знання та вміння, а певні якості особистості, формування ключових компетенцій, які повинні підготувати студентів до життя у суспільстві.

Істотною характеристикою діяльності є також її вмотивованість. Поняття діяльності невідривно пов'язане із поняттям мотиву. Мотивація як перший обов'язковий компонент входить у структуру навчальної діяльності. Вона може бути внутрішньою (потреби того, хто навчається) або зовнішньою (що вимагає суспільство) відносно діяльності, але завжди залишається внутрішньою характеристикою особистості як суб'єкта своєї діяльності.

Навчальна мотивація визначається як окремий вид мотивації, включений у діяльність навчання, яка характеризується направленістю, стійкістю та динамічністю. Мотивація навчання складається із низки спонук, які постійно змінюються (зміст навчання, мотиви, цілі, емоції, інтереси). Тому формування мотивації є не простим зростанням позитивного чи негативного ставлення до навчання, а ускладнення структури сфери мотивації, з'явлення нових, більш зрілих мотивів.

Протягом життя людина виконує різні види діяльності. Кожен із них реалізується певною системою дій і має свої особливості. Навчання є одним із основних видів діяльності. Мова вже йшла про соціальний досвід, який людина перетворює в індивідуальний, але засвоєння соціального досвіду може відбуватися і в трудовій, і в ігровій діяльності. У чому саме особливість навчання? Особливість навчання у тому, що при виконанні діяльності навчання індивід не має інших цілей, крім засвоєння соціального досвіду. На відміну від трудової діяльності, яка направлена на створення необхідних для людей продуктів, продуктом навчання є зміна самої людини. Людина змінюється, отримуючи нові знання. Це й є продукти її діяльності – пізнавальні можливості, нові практичні дії.

Будь-яка діяльність здійснюється шляхом вирішення завдань, причому ці завдання специфічні для діяльності цього виду. У промисловій, науково-дослідній діяльності вирішення завдань є її прямими продуктами, і таким чином сам факт вирішення завдань відповідає цілям діяльності. У навчальній сфері вирішення завдань – це не мета, а засіб досягнення цілей, а саме – навчальних цілей. Іншими словами, сам по собі результат вирішення завдань не є важливим, крім того, щоб бути правильним. Важливим є процес їх вирішення, бо саме під час розв'язання формується спосіб дії.

Навчальна діяльність знаходиться у рамках навчання. Для навчання вона є об'єктом управління, і навчання суттєво визначає структуру, закономірності функціонування та формування діяльності. Саме управління навчальною діяльністю, а не передача знань є механізмом навчання.

Висновки. При діяльнісно-компетентнісному підході результати навчання складаються не стільки з певних феноменальних показників розумового розвитку студентів, скільки із загальної направленості цього розви-

тку. Кінцевою метою навчання є формування способу дій; будь-яке навчання знанням водночас є навчанням відповідним розумовим діям, а формування розумової дії неможливе без засвоєння певних знань. Первинними з точки зору цілей навчання є діяльність та дії, що складають цю діяльність, а не знання. Зміст навчання складають не задана система знань та їх поступове засвоєння, а задана система дій і ті знання, які забезпечують опанування цією системою. Знати – це не просто пам'ятати якісь знання, а виконувати певну діяльність, пов'язану із цими знаннями, бо компетентність не зводиться до знань або навичок, вона включає їх у себе, бо вони є формами її прояву на різних етапах формування. Природа компетентності така, що вона може виявлятися тільки в умовах особистої зацікавленості людини у цьому виді діяльності. Значущим фактором формування компетентності є навчання.

Список використаної літератури

1. Атанов Г.А. Деятельностный подход в обучении / Г.А. Атанов. – Донецк : ЕАИ-пресс, 2001. – 160 с.
2. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П.Я. Гальперин. – Исследование мышления в советской психологии : сб. науч. трудов. – М. : Наука, 1966. – С. 236–278.
3. Леонтьев А.Н. Избранные психологические произведения : в 2 т. / А.Н. Леонтьев. – М., 1983. – Т. 1. – 251 с.
4. Подольский А.И. Планомерное формирование умственной деятельности в практике профессионального обучения / А.И. Подольский // Вопросы психологии. – 1985. – № 5. – С. 29.
5. Талызина Н.Ф. Педагогическая психология : учеб. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. / Н.Ф. Талызина. – М. : Академия, 1998. – 288 с.
6. Ялалов Ф. Деятельностно-компетентностный подход к практико-ориентированному образованию / Ф. Ялалов // Высшее образование в России. – 2008. – № 1. – С. 89–93.

Поникаровская С.В. Деятельностно-компетентностный подход к обучению в высшей школе

В статье определена суть деятельностно-компетентностного подхода к образованию в высшей школе как способствующего формированию у студентов значимых для будущей профессиональной деятельности личностных качеств, а также знаний, умений и навыков, обеспечивающих качественное выполнение функциональных обязанностей в выбранной профессии.

Ключевые слова: деятельность, компетентность, опыт, навыки, личность.

Ponikarovskaya S. Action-competence approach to learning in higher education

The article deals with the essence of the activity-competence approach to higher education as the one that promotes forming personal features essential for a future professional activity as well as knowledge and skills that ensure high-grade fulfillment of functional duties in the chosen profession.

Key words: activity, competence, experience, skill, personality.